

Vunjak Nenad

GAZDASÁGUNK ÚJRATERMELÉSI RENDSZERÉNEK FEJLŐDÉSI SZAKASZAI

Átalakulási folyamatok a forradalmi etatizmustól az egységes
önigazgatásig

Az újratermelés megszervezésének eddigi átalakulási folyamatai igazolták azt a tényt, hogy „a szocializmus nem szilárd kristály, hanem rendkívül gyors változásokra képes élő szervezet”.¹ A szocializmus fejlődésének történelmi formái ezért szükségszerűek voltak, mert általuk a szocializmus magasabb fejlettségi fokára lépett. A folyamatban levő dialektikus átalakulások a forradalmi etatizmussal vették kezdetüket, amelynek fejlődése során kialakul a központosított bürokratikus etatizmus. Az átalakulási folyamat a decentralizált bürokratizmusba és parciális önigazgatásba való átmenettel folytatódik, hogy a fejlődés során a fennálló formákra való visszahatásképpen idővel — az egységes önigazgatással — új formák kialakítási törekvéseként jelentkeztek.

A forradalmi etatizmusnak, az állami tulajdonviszonyok első szakaszának a kialakulása elkerülhetetlen volt. Ugyanis ezek a viszonyok hozták létre a szocializmus anyagi és emberi feltételeit, mégpedig a felhalmozás módjának és a munkásosztály helyzetének gyors megváltozásával. Miroslav Pečujlić helyénvalóan hangsúlyozza, hogy „Az állami tulajdonnak, mint a társadalmasítás kezdeti formájának és az osztály érdekében kialakított erős, központosított államhatalomnak a kialakítása — amely a széles néprétegek részvételével a szocialista újjászervezés hordozója — egyaránt jellemző a forradalmi etatizmusra”.²

Habár a társadalmi tulajdon államtulajdoni formája már akkor az ellentmondások hordozója volt (amelyek a dolgozóknak és munkájuknak az igazgatástól, a döntéshozataltól és a meglévő munkafeltételektől való elkülönülésében nyilvánultak meg, gazdasági rendszerünknek abban az időszakában csak az állami tulajdon játszott jelentős szerepet a hazánk szocialista fejlődéséhez kiindulópontként szolgáló társadalmi-gazdasági alap megteremtésében).³

Azzal, hogy az állami tulajdon a társadalmasítás kezdeti formája marad, háttérbe szorul forradalmi jellege, és visszahúzó erővé válik. A forradalmi etatizmusnak ezek a kezdeti formái bürokratikus etatizmusba mennek át, ahol az igazgatás és a döntéshozatal egy sajátos társadalmi csoport kiváltságává válik. Az állami tulajdonviszonyokon alapuló centralizmus így mind nagyobb mértékben fékezi a gazdasági és technológiai integrálódást. Az említett időszakban a centralizált szervezésű vállalattípus volt az újratermelési folyamatok domináns gazdasági-szervezési és társadalmi-politikai formája. A központi államhatalom tartotta kezében a gazdaság és a többletmunka igazgatásának monopóliumát, a munkásosztály pedig bérvizonyok közé került.⁴

A decentralizált bürokratizmusra és parciális öngazgatásra való áttérés szembehelyezkedést jelentett a monopol törekvésekkel. A centralizált bürokratizmus hatalma így megszűnik, és az önállósított szűkebb öngazgatási egységekre megy át. „Egy fejlődésben levő társadalmi rendszer még a szó viszonylagos értelmében sem tiszta; sem a bürokratikus, sem az öngazgatású rendszerről nem mondhatjuk, hogy saját talaján fejlődött tovább. A centralizálva decentralizált bürokratizmus és a parciális szinten önálló öngazgatás együttese egy felemás társadalmi alakulatot eredményez. A két társadalmi erő egymással párhuzamban, megbékélve és összetűzések közepette, egymást kölcsönösen korlátozva fejlődik.”⁵

A parciális öngazgatáson belül előidézett összetűzések gyakran vezettek egyrészt magának az öngazgatásnak, másrészt a munka hatékonyságának gyengítéséhez, ami igazolta azt az elképzelést, hogy az öngazgatást csak teljes rendszerként, az egész társadalom egységes megszervezésével lehetséges továbbfejleszteni. Az egységes öngazgatásra való áttérés a termelőeszközök feletti tulajdonjellegű monopólium minden formájának a végét jelenti. A társadalmi tulajdon rendszere a munkások közötti viszonyok szabályozójává válik. Olyan rendszerré, amely a társult munka alapszervezetekben kialakult elidegeníthetetlen jogok egy részének hordozója.⁶

Az így meghatározott egyének, munkáscsoportok, vagy az állami szervek semmiképp sem sajátíthatják ki a termelőeszközöket. „A társadalmi tulajdon ily módon csak általános feltétel, amely a társult munka egyes dolgozójának lehetővé teszi, hogy megvalósítsa munkajogát a társadalmi eszközök felett, illetve hogy az említett feltételek mellett személyi jövedelmet valósítson meg. Természetesen a jövedelemből olyan arányban részesül, amilyen arányban munkájával és holtmunkájával a társadalmi munka eredményéhez hozzájárult. A társadalmi tulajdonviszonyok rendszere egyben kiindulópont is, mindennemű tulajdonon alapuló rendszer felszámolásának magva, hisz a köztulajdon, illetve a társadalmi tulajdon — a termelőerők és a munka termelékenységének további fejlődésével és nö-

vekedésével — a jövőben mindinkább a szükség- és egyre kevésbé a munka szerinti elosztási viszonyokat fejezi ki. A társadalmi tulajdon így már egyre kevésbé akadályozza a szükséglet szerinti elosztást.”⁷⁷

*

Átfogó társadalmi viszonyként a decentralizált bürokratizmus egy egész sor gazdasági, társadalmi és politikai természetű problémát hívott életre. „A gazdasági (és természetesen a társadalmi és politikai) problémák kiindulópontját az igazgatás és a döntéshozatal létfontosságú szférainak, különösen pedig a jövedelemelosztásban és a felhalmozott eszközök felhasználásában érvényesülő, egyrészt túl laza, másrészt túl korlátozott öngazgatási jogokban kell keresnünk.”⁷⁸

A jövedelem ésszerűtlen elosztásával csökkent a felhalmozásra kiválasztott pénzeszköz mennyisége, és megnövekedtek a személyi jövedelmek. Az ilyen irányzatok a technokrata és menedzser elemek megerősödéséhez vezettek, hisz magas személyi jövedelemben, életszínvonalban és szociális biztonságban volt részük, függetlenül attól, hogy milyen munkát és munkaeredményeket mutattak fel. A munkásosztály jogfosztottá vált a jövedelemelosztás létfontosságú területén. A felhalmozott eszközök nem tartoztak a dolgozók igazgatása alá, azaz a szubjektum helyett az objektum rendelkezett velük.

Társadalmi vetületében — a jövedelemelosztásban és a felhalmozott eszközök központosításában egyaránt — „totális centralizáció” jellemezte mindezt. Az ilyen, teljes centralizáció vezetett a jövedelem vállalati szintű elosztásához. Mivel a jövedelemről nem határoztak a kisebb szervezési egységek szintjén, senki sem tudja, hogy valamely szervezési egység dolgozói milyen mértékben járultak hozzá az összjövedelem megvalósításához. Az általános mércéket és a személyi jövedelem elosztásának kritériumait a vállalat szintjén alakították ki. Az ilyen jövedelemelosztási rendszer a vállalat lassúbb ütemű fejlődéséhez vezetett. Dr. Vladimir Bakarić szerint: „Minél nagyobb mértékben idegenül el a bővített újratermelés a termelésben dolgozótól, annál kifejezettebbé válik a személyi jövedelem védelmére irányuló törekvés, amely a termelés korszerűsítésével, mégpedig a dolgozók tulajdon eszközeiből való korszerűsítésével és a termelés bővítésével kerül összetűzésbe. Új társadalmi ellentéteket vált ki, ellentétessé teszi a munkaszervezet és a hitelező viszonyát, mert végső soron a munkaszervezet tevékenységét a személyi jövedelmek meghatározásában és a kockázatvállalásban körvonalazza. A munkaszervezet ismét

olyan helyzetbe sodródik, mint amilyenben egyszer már volt, mégpedig a bérvizonyok idején.

Magától értetődő, hogy ez a folyamat még nem ért véget. Ez csak törekvés, egy igen határozott törekvés. Azt is mondhatnánk, hogy jelenünk leglényegesebb törekvése. Belőle az is kitűnik, hogy nem az öngazgatást kell hibáztatni a személyi jövedelmek növeléséért folyó harc és a munka termelékenységének lemaradása miatt, valamint azért, hogy nincsenek tekintettel a gazdasági szervezetek pénzalapjára, hanem meg kell értenünk, hogy ez az öngazgatási rendszer fejletlenségének következtében kialakult új társadalmi ellentmondásokból fakad.”⁹

Tekintettel arra, hogy a jövedelemelosztás és a személyi jövedelmek képezik a sikeres gazdálkodás feltételét, a felhalmozott eszközök ilyen centralizált rendszere vállalati szinten nagyon is kihatott a termelőegységekre (főleg ott, ahol a technológiai és gazdasági fejlődést nem követte a megfelelő befektetés.)

Politikai szempontból mindez visszahat a jövedelemre, tehát elosztásra is. A munkások közömbössé válnak, mert a vállalatigazgatási szervek a politikai szerveket előbbre tartják maguknál a dolgozóknál. Ez bizonyos szempontból természetes is, hisz a felhalmozódás a vállalaton kívül koncentrálódik, a centralizált felhalmozás sorsáról pedig többnyire a gazdasági, pénzügyi és politikai hatalom elidegenült központjai döntenek.

A centralizált vállalatok decentralizációjának első időszakában (1959-től 1965-ig) a központosított vállalat önálló alkotóelemei gazdasági egységekké szerveződnek. „Maguk a gazdasági egységek két szervezési forma és rendszer alapján jönnek létre:

1. Az első esetben a gazdasági egységek gazdaságilag és társadalmilag egészet képeznek, lényegileg a gazdasági érdekek közösségei. Az ily módon és ilyen alapon létrejött gazdasági egységek nem a munkának és az eszközöknek, hanem az embereknek a közösségei.

2. Másodsorban a gazdasági egységek technológiai, szervezési és korlátozott öngazgatású egészet képeznek: számukra jövedelemelszámolást végeznek, de az elosztást önállóan végzik.”¹⁰

A gazdasági egységek az autonómiához közeledés első lépését képezik, de ugyanakkor a közvetlen munkásöngazgatás horizontját etatisztikus, bürokratikus, technokratikus és menedzser szellemű erők határolják le, amelyeknek nagyon is megfelel az ilyen korlátozott autonómia.

Egyétférthetünk Dr. Zoran Vidaković megállapításával: „Az állam védelmének háttérbe szorulásával az öngazgató termelők a forradalmi gyakorlat összehasonlíthatatlanul bonyolultabb feladata elé kerülnek. Történelmi tapasztalatuk lehetővé teszi számukra, hogy leszámoljanak az illúziók két fajtájával. Az első az, hogy az egységes öngazgatást állami közvetí-

tés nélkül, az árutermelés ellentmondásainak és történelmileg kialakult szükségszerűségeinek, illetve az értéket létrehozó munkának az átugrásával meg lehet valósítani. Egy ilyen kísérlet az öngazgatás illuzórikus formájában újítaná fel a hajtóerő nélküli hatalom munkaerő feletti hierarchiáját. Olyan hatalomét, amely képtelen a termékek elosztására és a termelési feltételek megteremtésére... Az illúziók elosztatásának gyakorlatában a gazdasági szükségszerűség párosult a munkásoknak a munka feletti hatalom és a hasonló jelenségek elleni küzdelmével...¹¹

A részlegek autonómiájának ilyen rendszere minden bizonnyal a centralisztikus vállalatszervezés típusát tükrözi, hisz a jövedelem és a felhalmozási eszközök központosítása érvényesül benne, ami a fejlett, globális öngazgatás körülményei között, a decentralizált bürokratizmus időszakában jött létre. A gazdasági egységek korlátozott autonómiája általában véve a kollektíva jogaira korlátozódott, a gazdasági egység csak a pénzügyi eredménnyel rendelkezett (ami a gazdasági egységek tervezett és megvalósított költségeinek különbségéből adódott). A jövedelemről és az elosztásról továbbra is vállalati szinten döntöttek, mert a felhalmozás eszközeivel együtt teljesen központosítva volt. A dolgozóknak nem volt kapcsolatuk munkájuk eredményével, helyzetük a bér munkásokéhoz volt hasonlatos.

Habár a gazdasági egységek megalakítása már kezdetben rámutatott a decentralizált bürokratizmus valódi alapjára, további létezése bizonyos módon átalakuláshoz is vezetett. A részlegek autonómiája az autonómiának egy új formájához, rendszeréhez vezetett. A részlegeknek ezen az új rendszeren alapuló autonómiája a jövedelem által meghatározott, korlátozott öngazgatású autonómiában nyilvánult meg. Tomislav Bandin erről a következőket mondja: „A részlegek korlátozott öngazgatású, jövedelemen alapuló autonómiájáról rendkívül könnyű, de ugyanakkor rendkívül nehéz is véleményt formálni, főleg azt nehéz megítélni, hogy milyen jelentősége lesz majd az öngazgatás fejlődése során, és a közvetlen, öngazgatási demokrácia érvényesítésében, valamint hogy milyen mértékben járul majd hozzá a munkásosztály hatalmas (gyakran lappangó) alkotóerejének mozgósításához, hogy megvalósulhasson a munka felszabadulása, létrejöhessen a munka köztársasága.”¹²

A részleges jövedelmi autonómia a döntési jog dolgozókra való átruházásával mind jelentősebbé válik a technológiailag és gazdaságilag egészket képező vállalatokban. A korlátozott önrendelkezésnek ebben a formájában is megmarad a centralisztikus jövedelemelosztás — éppen a személyi jövedelemnél és a felhalmozásnál —, de valamivel mérsékeltőbb formában. „A centralisztikus jövedelemelosztás körülményei között a jövedelmet részlegenként határozták meg, de a vállalat munkástanácsa, azaz a központi öngazgatási szerv által megállapított egységes mércék

alapján osztották el. A felhalmozás összegével a vállalat mint egész rendelkezett, de felhasználásáról — közvetlenül vagy közvetve — csak a központi öngazgatási szerv döntött.”¹³

A döntéshozatal meglevő formái továbbra is a gazdasági egységek dolgozóinak részleges autonómiáját helyezték előtérbe. A decentralizált bürokratizmus nem tette lehetővé a teljes önrendelkezés kibontakozását, mert — állítólag — az a vállalat atomizálódásához, a munkaszervezet egészének leépüléséhez vezetett volna. Bizonyossággal mondhatjuk, hogy a parciális jövedelmi autonómia — mind osztásadalmi, mind vállalati szinten — részleges öngazgatáshoz vezet. A munka felszabadításának és a munka köztársasága kialakításának irányába megtett kezdeti lépések közé tartozik annak a jognak az alkalmazása, amely szerint a dolgozók rendelkezhetnek az általuk megvalósított jövedelemmel.

Ezzel kapcsolatban Tomislav Bandin tanulmányának megállapításai is érvényesek: „Mivel a munkásosztály társadalmi hatalma gazdasági hatalmára épül, logikusan vetődik fel a kérdés, hogy milyen volt, illetve milyen is lehetett a munkásosztály gazdasági hatalma, és ennek alapján társadalmi hatalma a részleges jövedelmi autonómia körülményei között”.¹⁴

Magának az állami centralizmusnak a decentralizált bürokratizmusba való átmenete (a felhalmozás eszközeinek adminisztratív elidegenítése továbbra sem szűnik meg) utal arra, hogy a részleges jövedelmi önállóság időszakában a munkásosztály gazdasági hatalma valójában nem válhatott társadalmi hatalma alapjává.¹⁵ A részlegek autonómiája nagymértékben akadályozta a munkásosztályt, hogy felülkerekedjék a társadalmi újratermelés eredményein. Ezért a parciális jövedelmi autonómia a társadalmi reprodukció szervezetének a megievőnél korszerűbb formájában látta a kiutat.

A decentralizált bürokratizmus és a részleges öngazgatás túlhaladása változást idéz elő az egész vállalati munkaszervezésben, ahol a termelési részlegek jövedelmi önállósága az önálló jövedelemelosztáson és a felhalmozás eszközeivel való rendelkezésen alapul.¹⁶ Felvetődik a kérdés, hogy az egész jövedelmükkel szabadon rendelkező termelőegységek megfeleltek-e az öngazgatású szocializmus fejlődési fázisának. Habár a termelőegységek jövedelemelosztása önálló volt, és maguk döntöttek a felhalmo-

zott eszközök felhasználásáról, mégsem voltak az öngazgatási társult munkaszervezet törvényes formái.

A termelőegységeket nem egy meghatározott technológiai és gazdasági egység dolgozóinak öngazgatási elhatározása alapján alakították meg. Éppen ellenkezőleg, a vállalat központi öngazgatási szerve hozta létre őket függetlenül attól, hogy milyen gazdasági és társadalmi következményei lettek az ilyen határozatoknak.

A dolgozók kezdeményezőkézségét már a vállalat központi öngazgatási szervének az a joga elfojtotta, hogy rajta múltott annak jóváhagyása, hogy valamelyik gazdasági, szervezési és technológiai részleg önálló termelőegységgé válhatott-e, vagy sem. Az ilyen jelenségeket mindenké előtt a bürokrata, technokrata és menedzser-szellemű csoportosulások idézték elő, amelyek egyéni érdekeik és pozíciójuk védelmében szorították háttérbe a dolgozók kezdeményezéseit.

Ezeknek a viszonyoknak szükségszerű következményeként jött létre a mechanikus integráció. A gazdasági, szervezési és technológiai egységek gyakran gazdasági (és nem csak gazdasági) kényszerből integrálódtak egységes vállalattá.

A kényszerű integráció megelőzte a valódit, az önállóság alapelveire épült. Átfogó érdek nem juthatott érvényre, mert a termelőegységek egymás közötti viszonyát hitel- és pénzügyek határozták meg. Ebben az időszakban vált gyakorlattá a termelőegységek eszköztársításának az a módja, hogy csak a felhalmozódásban mutatkozó többletet szánták erre a célra, azt is hitel formájában. Tehát ezeknek a viszonyoknak a megalapozásához felhalmozódási többletre volt szükség, a befektetés és a teljes felhalmozódás kevésbé volt lényeges. A termelőegységek megalakulására és döntéshozatala kialakulására nagy hatással volt a kényszerítő centralizáció korábbi, a felhalmozási eszközökkel kapcsolatos tapasztalata.

Az öngazgatási és jövedelmi autonómia további fejlődését nem lehet megakadályozni, hisz egyik sem öncélú, hanem az öngazgatási jellegű, kényszer nélküli integráció kiindulópontját képezik. Bár az öngazgatáson alapuló, kényszer nélküli integráció a termelőerők megerősödését jelzi, célja mégsem valamilyen kényszerítő centralizmus kialakítása, hanem a decentralizáció, a jövedelmi autonómia új formáinak megteremtéséhez kell hogy vezessen.¹⁷

Tény, hogy a fejlett öngazgatás csak egységes rendszerként, azaz a társadalom átfogó rendszereként létezhet, amelyben az egyes részek autonómiája nem kerül szembe az egésznek az integritásával. Ez az autonómia nyújt majd lehetőséget társadalmunk már meglévő egységes rendszerének kiszélesítésére, hogy az autonóm egységek még szabadabban kapcsolódhassanak össze a közös cél érdekében.

„A termelőegységek jövedelmi és öngazgatási autonómiájának rendkívül nagy a jelentősége a jövőbeni — a munkafeltételek és — eredmények széles körű és sokoldalú megismerésére indított — társadalmi akcióik, továbbá a teljes jövedelmi autonómia és az öngazgatáson alapuló, kényszer nélküli integráció, azaz a munka és az eszközök társítása szempontjából. A termelőegységek jövedelmi autonómiája megsabadította a munkásosztályt attól a mesterségesen kialakított hamis tudattól, hogy képtelen kiigazodni az összetett termelési és gazdasági folyamatokban.”¹⁸

Többnyire a technokrata, bürokrata és menedzser-jellegű csoportosulások vonták kétségbe a munkásosztály jövedelemmel, felhalmozással és az összetett termelési folyamatok igazgatásával kapcsolatos döntési képességeit. Habár a munkásöngazgatás a döntéshozatal egyes formáiban némileg „szűklátókörűnek”, „szemellenzősnek” bizonyult, mégis ő teremtetten meg az egységes öngazgatás létrejöttének feltételeit, ami ma már nemcsak elméleti elképzelés, hanem valóság, a jövő kezdete. A munkásosztály az öngazgatási és jövedelmi autonómiával nemcsak politikai, hanem anyagi alapot is kapott a bérvizonyok túlhaladására,¹⁹ a munkásöngazgatás felaprózottságának leküzdésére.

Az önálló jellegű jövedelmi autonómia jelen volt valóságunkban, a termelőegységek gyakorlatában. Az autarkia jelentkezését részben a centralisztikus álláspontra való visszatérés szándékos elkerülése tette szükségsszerűvé, részben pedig a dolgozóknak az a törekvése, hogy be akarták pótolni mind a technológiai, mind a gazdasági fejlődés veszteségét. De a jövedelmi autonómia autarkíája be akart illeszkedni a valóságba, öngazgatási szocializmusunk fejlődésének jelenlegi szakaszába. Ez az autonómia nem segítette elő a gyakorlati megoldások kialakítását, ezért a lényegileg új viszonyokban kellett keresni a megoldást.

A munkának és az eszközöknek a társítása új távlatot nyitott a közös célok elérésére, a hatalmát féltve őrző autoritás, bizonyos csoportok képviselőjeként, lehetetlenné tette önnön létezését. Az egységes egészzé összeálló öngazgatási és jövedelmi autonómiájú részlegek ellentétben állnak a kényszerített integrációval. Egységük egy új átalakulási folyamatnak nyit teret, aminek során a hagyományos vállalat átadja helyét a társult munkaszervezetnek.

A jövő kezdetét jelzik Tito elvtársnak a JKSZ tizedik kongresszusán elhangzott szavai is: „Magától értetődő, hogy a munkás elszigetelt egyénként nem válthatja valóra a munkájával és annak eredményeivel kapcsolatos döntési jogát, hanem csak a többi munkással a társult munkában. Társulásuk általános formája a társult munka alapszervezete, amelyben minden dolgozó egyenjogú és közvetlen igazgatást gyakorol saját munká-

ja és a társadalmi újratermelés eszközei fölött, és amelyben szabadon dönt a társult munkában megvalósított jövedelemről.”²⁰

A hagyományos vállalat társult munkaszervezetté alakítása a munka szabadságához kötődik, ami az egyénnek a társadalmi újratermelés részvevőivel való szabad közösséget, társulását jelenti. Ez az átalakulási folyamat a termelőknek egy olyan szabad és társadalmilag felelős közösséget szándékozik kialakítani, amelyben minden dolgozónak kifejezésre juthat az alkotói egyénisége, teremtőkészsége, természetesen a társult munka többi dolgozójával kialakított öngazgatási viszonyban. Munkásosztályunk a valódi értelemben vett szabad ember kialakításán fáradozik, ami majd azt eredményezi, hogy minden dolgozó „saját szerencséjének kovácsa lesz.”²¹

Az egységes öngazgatás első tapasztalatai szerint a munka szabadsága alakítja ki a dolgozóban az öngazgatói tulajdonságokat, képessé teszi őket munkakörülményeik és eredményeik sikeres formálására. Olyan öngazgatókká teszi őket, akik társultan is szabadok maradnak, mert saját elhatározásukból társulnak a társult munka szervezetében. Ahogyan Edvard Kardelj mondja: „A munkás megszűnik olyan gépezet rugójának lenni, amelyet mások húznak fel, vagy legalábbis létrejönnek annak a feltételei, hogy ne legyen az, hanem inkább az öngazgatási alapon társult munka rendszerének és a társadalom egészének hordozója és célja.”²²

Fordította *Garai László*

Jegyzetek

¹ Miroslav Pečujlić: *Budućnost koja je počela*, Belgrád, 1975., 53. old.

² Miroslav Pečujlić: *Budućnost koja je počela*, Belgrád, 1975., 56. old.

³ „Ha társadalmunk a kezdeti állami tulajdonviszonyokat megdönthetetlen dogmáknak nyilvánította volna, akkor kialakította volna a dolgozóknak a társadalmi tulajdonban levő termelőeszközöktől való elidegenülését. A dolgozóknak viszont olyan társadalmi-gazdasági és politikai pozíció megszerzésére kellett törekednie, amely lehetővé tette számára többletmunkája elidegenedéstől való megóvását, annak megakadályozását, hogy ez az érték ne válhasson tulajdon bürokráciája, illetve technokráciája hordozójává.” (Edvard Kardelj: *Teorija i praksa samoupravljanja u Jugoslaviji*, Belgrád, 1972., 17. old.).

„A proletariátus átveszi az államhatalmat és első lépésként a termelőeszközöket állami tulajdonba veszi. De ezzel nem szűnik meg proletariátusnak lenni, bár minden osztálykülönbséget és osztályellentétet, így az államot is, felszámolja... Az állam az egész társadalom képviselőjében először a termelőeszközöknek a társadalom nevében való tulajdonbavételekor lép fel önállóan, ami egyben utolsó önálló

cselekedete is. Az államhatalomnak a társadalmi viszonyokban való beavatkozása sorra feleslegessé válik a különböző területeken, és így lassan önmagától eltűnik. Hatalma helyébe a termelési folyamatok és a különböző folyamatok igazgatása és irányítása lép. Az államot nem törlik el, hanem elhal.” (Marx—Engels: Izabrana dela, Belgrád, 1950., II. kötet 145—146. old.)

- ⁴ „Az egyik póluson a hivatásos igazgatási csoportosulások alakulnak ki, amelyek a munka és a többletmunkával való rendelkezés centralizált igazgatásának hordozói, míg a másik oldalon a többnyire végrehajtó szerepet betöltő termelők vannak, akik bérviszonyban vannak az állammal. Közöttük legyezőként terül szét a munka igazgatásának monopóliumához közelálló réteg, a társadalmi munkamegosztásban szervező és ellenőrző szerepét betöltő hivatalnoki apparátus és az értelmiségiek meghatározott csoportjai.” (Miroslav Pečujlić: Budućnost koja je počela, Belgrád, 1975., 58. old.)
- ⁵ Miroslav Pečujlić: Budućnost koja je počela, Belgrád, 1975. 61. old.
- ⁶ „... a társadalmi tulajdonviszonyoknak ebből a rendszeréből fakad az egyik tmsz dolgozójának a többi tmsz dolgozója és az egész társult munka iránti felelőssége annak érdekében, hogy minden dolgozó azonos feltételek és jogok alapján rendelkezhesen a társadalmi eszközökkel...” (Edvard Kardelj: III Sednica CK Saveza komunista Jugoslavije, Borba, 1976. április 18., 50. old.)
- ⁷ Edvard Kardelj: III Sednica CK Saveza komunista Jugoslavije, Borba, 1976. április 18., 51. old.
- ⁸ Tomislav Bandin: Struktura, finansiranje i ekonomsko-finansijski odnosi u organizacijama udruženog rada, Belgrád, 1975., 5. old.
- ⁹ Vladimir Bakarić: Socijalistički samoupravni sistem i društvena reprodukcija, Informator, Zágráb, 1974. 239. old.
- ¹⁰ Tomislav Bandin: Društveno-politički i samoupravni aspekti organizovanja i funkcionisanja osnovnih organizacija udruženog rada u složenim sistemima (tanulmány), Szabadka, 1976. 4. old.
- ¹¹ Zoran Vidaković: Korak nazad, dva koraka napred, Belgrád, 1971., 311—312. old.
- ¹² Tomislav Bandin: Društveno-politički i samoupravni aspekti organizovanja i funkcionisanja osnovnih organizacija udruženog rada u složenim sistemima (tanulmány), Szabadka, 1976., 6. old.
- ¹³ Lásd ugyanott, 8. old.
- ¹⁴ „A munkásosztály társadalmi-gazdasági helyzete ezért már alapjaiban, elsődleges társadalmi-gazdasági sejtjeiben, a vállalatokban sem képez teljes egészet.” (Tomislav Bandin: Uo. 9. old.)
- ¹⁵ „... ilymódon — csak más formában — a decentralizált bürokratizmus egyre nagyobb mértékben válik a mindinkább háttérbe szoruló centralizált etatizmus folytatójává, és fokozatosan a munkásosztályt veszélyeztető hatalommá növi ki magát. Technokrata, bürokrata és menedzser jellegű réteget képez, a munkásosztály határozott társadalmi, gazdasági és politikai ellenpólusává válik, anyagi támaszát a parciális és felaprózott jövedelmi autonómiában leli meg...” (Tomislav Bandin: Uo. 10. old.)
- ¹⁶ „Hangsúlyoznunk kell, hogy a jövedelmi autonómiának ez a formája létrejöttétől egészen 1971-ig, illetve 1974-ig nem állt széles öngazgatási

alapokon. Az öngazgatási és osztályjellegű egyenlőtlenségek a leg-szorosabb kapcsolatban vannak a munkásosztály átfogó hatalmával mind az alapvető társadalmi és gazdasági sejtként funkcionáló vállalatokban, mind tágabb értelemben, a munkásság társadalmi tevékenységének területén...” (Tomislav Bandin: Uo. 12. old.)

- ¹⁷ „... a jövedelmi autonómia éppen ezért nem jutott sohasem teljesen érvényre a szocialista öngazgatású társadalomban...” (Nikša Milošević: Pregled razvitka samoupravljanja u Jugoslaviji, Privreda i pravo, 1975. 6. szám, 14. old.)
- ¹⁸ Tomislav Bandin: Uo. 22. old.
- ¹⁹ „A munkásosztály nálunk nem tárgyasulhat, a mi dolgozók nem válhat bér munkássá. Neki társadalmunknak nemcsak gépe hanem irányítója vá kell válnia. A munkásosztálynak ezért nemcsak saját gyárában, hanem azon túl is ellenőrzést kell gyakorolnia. A legkülönbözőbb kérdésekben kell döntenie. Rendkívül tág és rendkívül összetett területéről van szó, de hozzá kell látnunk mindannak felszámolásához, ami eddig hatalmas károkat okozott...” (Josip Broz Tito: Govor radnicima u Železniku, 29. marta 1973. godine, Tito i samoupravljanje című kötetben, Belgrád, 1975. 142—143. old.)
- ²⁰ „Természetesen tudatában kell lennünk annak, hogy mindez egy történelmi folyamat, nem pedig máról holnapra megvalósítható feladat. A társadalom stabilitásának feltételét képező társadalmi haladás azonban nem egy ideális társadalomért folyó illuzórikus harc. Lényege abban van, hogy igyekeznek utat nyitni a társadalmi haladást valójában hordozó és hordozni képes erők előtt. Véleményem szerint új alkotmányunknak éppen ez a legfőbb célja.” (Edvard Kardelj: III Sednica CK Saveza komunista Jugoslavije, Borba, 1976. április 18. 54. old.)
- ²¹ Josip Broz Tito: Referat na X kongresu SKJ, Beograd 27. maja 1974, Tito u samoupravljanju című kötetben, Belgrád, 1975. 154. old.
- ²² Edvard Kardelj: III Sednica CK Saveza komunista Jugoslavije, Borba 1976. április 18. 54. old.

Irodalom

- Tomislav Bandin: Struktura, finansiranje i ekonomsko-finansijski odnosi u organizacijama udruženog rada. Belgrád, 1975.
- Tomislav Bandin: Društveno-politički i samoupravni aspekti organizovanja i funkcionisanja osnovnih organizacija udruženog rada u složenim sistemima (tanulmány). Szabadka, 1976.
- Vladimir Bakarić: Socijalistički samoupravni sistem i društvena reprodukcija. Zágráb, 1974.
A JKSZ tizedik kongresszusának dokumentumai, Újvidék, 1974.
- Edvard Kardelj: Protivrečnosti društvene svojine u samoupravnoj socijalističkoj praksi. Belgrád, 1973.
- Edvard Kardelj: Samoupravljanje i društvena svojina.

- Edvard Kardelj: Diskusija na III sednici CK SKJ, Belgrad, 1976.
Marks—Engels: Izabrana dela, I—III. kötet, Belgrad, 1950.
Nikša Milošević: Pregled samoupravljanja u Jugoslaviji. 1950.
Miroslav Pečujlić: Budućnost koja je počela. Belgrad, 1975.
Tito i samoupravljanje, Belgrad, 1975.
A JSZSZK Alkotmánya. Újvidék, 1974.
Zoran Vidaković: Korak nazad dva koraka napred, Belgrad, 1976.

Rezime

Razvojne etape u organizaciji reprodukcije jugoslovenske privrede

Postojeće dijalektičke transformacije našeg socijalističkog društva počele su sa revolucionarnim etatizmom, koji se nadograđuje i stvara centralizovani birokratski etatizam. Proces se nastavlja sa prelaskom u decentralizovani birokratizam i parcijalno samoupravljanje, da bi se na razvojnom putu javilo integralno samoupravljanje.

Autor najviše pažnju posvećuje decentralizovanom birokratskom sistemu, parcijalnom samoupravljanju i ulasku u integralno samoupravljanje, o kojima kaže: Autonomija delova, a ne celine i te kako je sputavala radničku klasu da ovlada celokupnim rezultatima društvene reprodukcije. S toga je parcijalna dohodovna autonomija morala tražiti izlaz u savršnijem obliku od postojećeg.

Radničko samoupravljanje je stvorilo uslove za ulazak u integralno samoupravljanje, koja danas nije samo vizija već stvarnost — budućnost koja je počela. Počeci ove nove razvojne etape pokazale su da jedino sloboda rada transformiše ljude u samoupravljače, koji ovladavaju uslovima i rezultatom svoga rada.

Zusammenfassung

Entwicklungsstadien in der Organisation der jugoslawischen Wirtschaft

Die vorhandenen dialektischen Transformationen unserer sozialistischen Gesellschaft haben mit dem revolutionären Etatismus begonnen, welcher sich aufbaut und einen zentralisierten, bürokratischen Etatismus schafft. Der Prozeß wird mit dem Übergang in den dezentralisierten Bürokratismus und in die partielle Selbstverwaltung fortgesetzt, damit die integrierte Selbstverwaltung auf dem Entwicklungsweg erscheinen kann.

Der Autor widmet seine Aufmerksamkeit größtenteils dem dezentralisierten bürokratischen System, der partiellen Selbstverwaltung und dem Eintritt in die integrierte Selbstverwaltung, von denen er sagt: Autonomie der einzelnen Teile und nicht der Gesamtheit hat die Arbeitsklasse wohl von den gesamten Resultaten der gesellschaftlichen Reproduktion abgelenkt. Deswegen mußte

die partielle erfolgte Autonomie einen Ausgang in einer besseren, vollkommeneren Form als das Bestehende finden.

Die Arbeitsselbstverwaltung hat Voraussetzungen zu dem Eintritt in die integrierte Selbstverwaltung geschaffen, welche heute nicht mehr nur eine Vision, sondern Wirklichkeit ist — eine Zukunft, die eben angefangen hat. Die Anfangsformen dieser neuen Etappe haben bewiesen, daß lediglich Arbeitsfreiheit die Leute in Selbstverwalter transformieren kann, die die Bedingungen und Resultate ihrer Arbeit beherrschen.